

Ніцше і Україна

Розмова з Віталієм Мудраковим

Українською переклали Анна Колодій та В'ячеслав Дикий

Віталій Мудраков є одним із провідних дослідників творчості Ніцше в Україні. Через війну він нині проживає разом зі своєю родиною в Німеччині. Пауль Штефан провів із ним ґрунтовну розмову про окремі аспекти багатої української рецепції Ніцше в контексті часто ігнорованої самотньої історії культури України. Вона демонструє, що вільнолюбне мислення Ніцше неодноразово надихало ключових діячів української культури в їхній боротьбі за незалежну націю, вільну від габсбурзького, царського чи радянського панування, а сьогодні знову підтримує прагнення українців до самоствердження в умовах російського вторгнення.

Цей переклад здійснено завдяки благодійним внескам. Докладнішу інформацію можна знайти у вихідних [даних видання](#).

I. Ніцше в Україні – загальний огляд

Пауль Штефан: Шановний пане докторе Мудраков, щиро дякую Вам, що погодилися на цю розмову про Ніцше в українській культурі. Можливо, найкраще буде розпочати із загального запитання: яку роль Ніцше відіграє у Вашій країні? Чи існувала і чи існує в Україні потужна традиція вивчення німецького філософа, яка справила суттєвий вплив на українську культуру? Чи, навпаки, він залишається радше екзотичною периферійною постаттю? Під час попередньої конференції, присвяченої Ніцше, Ви вже згадували письменницю Ольгу Кобилянську, про що [ми також повідомляли](#). Відомо, що щонайменше в одному зі своїх творів вона активно зверталася до ідей Ніцше. Чи була вона винятком, чи можна навести й інші подібні приклади?

Віталій Мудраков: Насправді для мене велика честь і радість говорити про такий зв'язок, як «Ніцше та Україна», адже Україна є, так би мовити, моїм онтологічним середовищем становлення, моєю Батьківщиною, а Ніцше – одним із найважливіших інтелектуальних «добрих» цього становлення. Тому, коли ми говоримо про такі важливі речі, я відчуваю велику відповідальність. Саме тому дякую Вам за можливість цієї розмови. Сподіваюся також, що наша дискусія буде не лише пізнавальною, а й певною мірою відобразить мої внутрішні почуття.

Якщо відповідати на Ваше питання загалом, можна погодитися з формулюванням про «екзотичну периферійну постать», але цей екзотизм залишив досить помітний слід. У цьому контексті я хотів би дещо поглибити питання й пояснити, коли саме Ніцше набував значення в моїй країні.

Отже, його роль в українському інтелектуальному житті не варто недооцінювати, однак у різні історичні періоди вона була дуже різною. Тому я пропоную розпочати нашу розмову з періодизації української рецепції Ніцше. Оскільки українські землі в різні епохи входили до складу різних державних утворень – Австро-Угорської імперії, Російської імперії, Радянського Союзу та незалежної України, – необхідно також враховувати географічний аспект цієї рецепції. Для кращої орієнтації я пропоную таку попередню, можливо дещо політично орієнтовану, періодизацію:

(1) Перший період я б назвав «імперським». Він охоплює час від кінця XIX століття до занепаду імперій. У цей час Ніцше, так би мовити, входить у простір українських земель, що перебували у складі різних імперій та користувалися різними культурними й політичними правами. У цьому контексті особливе місце посідає письменниця Ольга Кобилянська (1863–1942). Саме вона стала однією з тих, хто активно вводив ніцшеанські ідеї в українську літературу та сприяла утвердженню модерністських тенденцій. З цієї причини її вважають однією з ключових постатей раннього українського модернізму.

Багато провідних інтелектуалів того часу звертали увагу на надмірний вплив Ніцше на творчість письменниці¹. Насамперед йшлося про ідеї «сильної особистості» або «сильної жінки», які авторка активно розвивала, особливо у своїх ранніх творах. Завдяки цьому вона справила значний вплив на феміністичний рух того часу в регіоні. У цьому сенсі можна стверджувати, що опосередкований вплив Ніцше був тут дуже вагомим. Таким чином, Кобилянську можна вважати першою українською ніцшеанкою. Вона жила в Австро-Угорщині та зацікавилася Ніцше раніше, ніж подібні тенденції виникли на інших українських землях, що тоді входили до складу Російської імперії.

Загалом вплив Ніцше на українських землях під владою Росії був радше поверховим. Він проявлявся, наприклад, в антихристиянській критиці та експериментах із різними міфологічними мотивами, зокрема з елементами дохристиянської слов'янської традиції. Значною мірою це пов'язано з творчістю Лесі Українки (1871–

1913), яка походила з Волині, що входила тоді до складу Російської імперії. Володимир Винниченко (1880–1951), В'ячеслав Липинський (1882–1931) та Дмитро Донцов (1883–1973) також можуть бути віднесені до кола «російської частини» українських авторів, у творчості яких очевидний вплив німецького філософа. Цих авторів об'єднує не лише їхнє сприйняття Ніцше, а й їхня політична діяльність. Хоча їхні інтерпретації Ніцше були дуже різними, з огляду на цей синтез філософії та політики ми все ж можемо говорити про спільне ідеологічне загострення, натхнення філософією Ніцше. Це загострення ґрунтувалося на бажанні змінити культуру життя та існування української нації. Згадані вище автори говорили, наприклад, про «необхідність революційного перетворення життя нової людини», «проблеми народної волі» або «ідеал сильної людини».

(2) Про другий, радянський період, я не можу сказати багато, оскільки протягом приблизно сімдесяти років існування Радянського Союзу Ніцше був фактично заборонений, а можливості працювати з його текстами були майже відсутні. У цей час Ніцше бачився лише через призму радянських енциклопедичних штампів. Його характеризували як: «реакційного ідеалістичного філософа, відвертого апологета буржуазної експлуатації, агресії та фашистської ідеології». За таких умов Ніцше не міг конкурувати за увагу радянських громадян із більшовицькими інтерпретаціями Маркса². А перші спроби продовжити рецепцію Ніцше в 1920–1930-х роках завершилися трагічно, зокрема, це стосується явища, відомого як «Розстріляне відродження». Український футуризм Михайля Семенка (1892–1937), який прагнув створити образ вольової «залізної людини» на ґрунті художнього нігілізму, а також мотиви «надлюдини» у творчості Миколи Хвильового (1893–1933), що постає як провідник мас і відповідальний творець власної держави, зрештою зіткнулися з репресивною політикою сталінізму.

Важливо підкреслити, що автори обох періодів жили в імперіях і по-різному постраждали від режиму Радянського Союзу (одні були змушені емігрувати, інших ув'язнювали, а деякі заплатили за свої переконання життям). Тому особливість цієї періодизації полягає насамперед у тому, щоби вказати на можливості для нового прочитання філософії Ніцше та загалом роботи з принципами його світогляду.

(3) Третій період, який можна назвати періодом незалежності, розпочався на початку 1990-х років і триває до сьогодні. Саме тоді знову відкрилася можливість знайомитися з Ніцше та розвивати дослідницькі проекти, присвячені його філософії. Проте тут радше варто говорити не про загальний культурний вплив, а про розвиток ніцшезнавства та перекладацької діяльності. У 1990-х роках з'явилися переклади Анатолія Онишка твору «Так казав Заратустра», а також переклад Петра Таращука твору «Антихрист». На початку 2000-х років були опубліковані переклади Онишка творів «По той бік добра і зла» та «До генеалогії моралі». Дуже важливий перекладацький проєкт започаткували у 2004 році Олег Фешовець і Катерина Котюк у співпраці з видавництвом «Астролябія». Його значення полягає в тому, що переклад базувався на критичному виданні Коллі та Монтінарі, завдяки чому український читач отримав доступ до принципово іншого, «денацифікованого» Ніцше. На сайті видавництва зазначено, що на сьогодні завершено сім томів перекладу. На жаль, робота просувається дещо повільно. Серед інших сучасних перекладів варто згадати переклад Вахтанга Кебуладзе твору «Ранкова зоря», опублікований кілька років тому. Ідеї німецького філософа також обговорюються у філософській перекладацькій лабораторії під керівництвом цього автора і перекладача.

Цікаво, що перші дослідження, присвячені українській рецепції Ніцше, з'явилися саме в ювілейні роки філософа. Серед них програмні статті Ігоря Бичка «Ніцше в Україні» до 150-річчя мислителя та Володимира Жмира «Слідами Ніцше по Україні» до

160-річчя. Незадовго по тому опублікована стаття Тараса Лютого «Українське ніцшеанство» розвиває ці напрацювання.

180-річчя від дня народження Ніцше дає підстави сподіватися, що, попри всі труднощі, пов'язані з російською агресією та війною, ця подія знайде своє відображення й в українському інтелектуальному просторі. Принаймні я маю кілька ідей, які, сподіваюся, матимуть не разовий, а тривалий ефект. Тому я б сказав, що подорож Ніцше Україною лише починається.

II. Ніцше та виникнення української національної свідомості

ПШ: Щиро дякую Вам за таку докладну та змістовну відповідь. Дозвольте поставити уточнювальне запитання щодо кожного з окреслених періодів. Стосовно *першого періоду* я хотів би зауважити, що бачу тут багато паралелей із рецепцією Ніцше загалом. Чимало феміністок та емансипованих жінок знаходили в його творчості образ «сильної жінки», а інколи навіть своєрідної «наджінки». Ніцше активно читали жінки, причому нерідко зовсім не так, як це можна було б припустити, виходячи з деяких його текстів. Всупереч власним намірам він став важливим каталізатором фемінізму та загальної жіночої емансипації. На мою думку, тут варто розрізняти політичний і культурний виміри цього процесу. Водночас, як Ви також зазначили, він став каталізатором ширших процесів політичної та культурної радикалізації. Мене цікавить, чи вже в той період існувала усвідомлена *українська* література, чи ж автори та авторки скоріше вважали себе підданими імперій кайзера чи царя?

ВМ: Якщо говорити про часові межі цього періоду, тобто про кінець XIX – початок XX століття, то можна впевнено стверджувати, що саме в цей час уже сформувалася повноцінна свідомість української літератури як окремого культурного явища. Більше того, у цей період відбувається те, що умовно можна назвати «наступним поколінням цієї свідомості», адже усвідомлення існування самостійної української національної літератури виникло ще раніше. Насамперед я маю на увазі феномен Тараса Шевченка (1814–1861). Він жив і творив у середині XIX століття в Російській імперії та вважається основоположником і провідником української національної свідомості в літературі та політичній думці. Навіть сьогодні творчість Шевченка сприймається як духовна основа формування сучасної української нації, джерело національної та політичної самосвідомості. Сам письменник став одним із головних символів України – приблизно так само, як Шекспір для Англії або Гете для Німеччини. Звичайно, можна згадати й авторів, які жили до нього або були його сучасниками і також зробили вагомий внесок у становлення цієї свідомості. Зокрема, Іван Котляревський (1769–1838) та Петро Гулак-Артемівський (1790–1865). Першого вважають класиком нової української літератури, хоча його внесок у формування української національної культури мав передусім естетичний і мовний характер. Щодо другого, то, попри його значні заслуги як письменника, перекладача та педагога, дослідники часто дорікають йому надмірною лояльністю до царської адміністрації. Таким чином, на межі століть українська література вже розвивалася на підґрунті сформованої традиції. Однак ці молоді паростки постійно перебували під сильним політичним тиском Російської імперії, яка офіційно не визнавала українську мову, обмежувала її використання або ж повністю забороняла літературну діяльність українською.

Якщо ж говорити про постать масштабу Тараса Шевченка в Австро-Угорській імперії, то беззаперечним фаворитом тут є Іван Франко (1856–1916). Сюжети для своїх творів він черпав із життя та боротьби власного народу, який прагнув бачити об'єднаним

у незалежній державі. Попри те, що становище українців в Австро-Угорщині загалом було значно кращим, ніж у Російській імперії, а українська мова мала статус принаймні регіональної мови, теми боротьби та свободи для свого народу посідали центральне місце у творчості Франка. Саме вони яскраво репрезентують той тип національної свідомості, який започаткував і концептуально обґрунтував Шевченко. Варто також підкреслити, що усвідомлення української літератури як окремого явища в обох частинах України було значною мірою зосереджене навколо центральних та східних земель країни, насамперед Наддніпрянської України, де сформувався особливо потужний імпульс до національного об'єднання. Ймовірно, це було пов'язано з більш складними умовами існування населення в цьому регіоні.

Отже, зерна Ніцше проростають на ґрунті цих національних імпульсів. Іншими словами, згадані раніше процеси «радикалізації», натхненні філософією Ніцше, спочатку проявляються в естетичному та культурному кодуванні творчості названих авторів на початку XX століття. (У випадку Ольги Кобилянської це відбувається навіть раніше вже з 1890-х років). У політичному ж вимірі ці тенденції починають проявлятися дещо пізніше, на межі XIX і XX століть та в перші десятиліття XX століття.

III. Між цензурою та субверсією – Ніцше за радянських часів.

ПШ: Дозвольте мені зробити уточнення щодо другого періоду: чи все ж таки читали Ніцше в опозиційних колах і чи не виступав він там джерелом ідей? У НДР дійсно було так, що попри офіційну цензуру, Ніцше активно читали і обговорювали в певних колах, і так він міг справляти прихований вплив, а в 80-х роках також і напівофіційний. Втім, там було б майже неможливо повністю заглушити Ніцше через близькість до Західної Німеччини та через значну популярність Ніцше до 1945 року.

ВМ: Період радянської окупації також не був надто однорідним і завжди однаковим. Ретроспективний погляд на історію цензури в Радянському Союзі міг би це підтвердити. Найжахливішим, однак, є те, що під заборонаю перебували не лише Ніцше чи низка інших авторів, а закріплена неминуча необхідність працювати виключно з ленінсько-сталінським марксизмом. Філософія перетворилася на «служницю ідеології». Тож виклик для інтелектуалів полягав у тому, щоб зберігати філософський дискурс прихованим чином, у підпільній формі. Однак, крім розвитку суто філософських і теоретичних питань, мені видається важливим поговорити про один чинник у рецепції Ніцше, а саме про прагнення розвивати власну національну культуру та ідентичність. Цей чинник мав різну динаміку в різних радянських республіках. Для України це питання завжди мало особливе значення. Тому пошук джерел утвердження власної культурної ідентичності, а відтак і незалежності, не міг оминати такого інтелектуального ґрунту для переосмислення, як філософія Ніцше. І цілком очевидно, що все це відбувалося в підпіллі. Тут варто згадати один промовистий епізод із вищезгаданої статті Володимира Жмири «Слідами Ніцше в Україні». Він описує, як 1964 року завітав до сусіда і побачив на столі розгорнуту книжку формату 1:32. Це було видання «Так казав Заратустра» 1903 року в перекладі А. В. Перельгіної (на жаль, її ім'я встановити не вдалося). Він виміняв цей переклад на іншу книгу, і лише після цього зміг ознайомитися з текстом. Наводжу цю історію, щоб показати, що доступ до творів Ніцше часто був справою чистого випадку. Іншими словами, ця книга ще з часів попередньої імперії, періоду, який ми називаємо «імперським», залишалася на полицях приватних бібліотек, не ставши жертвою більшовицьких ідеологічних чисток. Лише за таких обставин «академічний філософ» міг випадково натрапити на його праці. На відміну від країн, які мали безпосередній контакт із Західною Німеччиною і звідки могли надходити нові

видання, в Україні таких можливостей не існувало. Водночас загальна кількість публікацій Ніцше та масштаб його реального впливу в довоєнній Німеччині були настільки значними, що їх було нелегко й неможливо швидко усунути. У Радянському Союзі очищення приватних бібліотек від подібної літератури здійснювала насамперед ідеологія, тоді як в університетських і державних книгозбірнях цим займалися спеціальні служби.

Інспірації «підпілля», про які я вже згадував, могли б стати цікавою темою для майбутніх досліджень, хоча зараз вона ще недостатньо розроблена. У цьому контексті варто згадати групу українських інтелектуалів, які боролися за захист національної мови, культури та свободи творчості й водночас шукали нові імпульси для власного розвитку – шістдесятників. Далі для ілюстрації візьмімо Василя Стуса (1938-1985) – одного з дисидентів і представників цього руху, якого радянська влада фактично закатувала до смерті. Один із його однокурсників згадував, що Стус ще під час навчання серйозно цікавився філософією і поряд з іншими мислителями активно читав Ніцше. Оскільки він добре знав німецьку, цілком імовірно, що читав і оригінальні тексти Ніцше, які, можливо, були йому відомі ще з попередніх часів. З його щоденників також відомо, що він занотовував цитати філософів, зокрема Ніцше, і коментував їх. Фактичний ідейний вплив у цьому контексті ще належить дослідити, але не можна заперечувати те, що німецький філософ був добре відомий у цих колах і став предметом жвавих дискусій.

У цьому зв'язку пригадується історія мого наставника, відомого перекладача і фахівця з кантівської філософії Віталія Терлецького. Він розповідав, як наприкінці 1980-х – на початку 1990-х навчався на філософському факультеті в Києві. Незвичайна іронія долі полягала в тому, що тоді, щоб почитати Ніцше, доводилося йти до одного з головних духовних центрів України – Києво-Печерської лаври. І це теж питання для майбутніх досліджень: як саме ці книги потрапили до монастирської бібліотеки. Але у будь-якому разі вартим уваги є те, що саме церковна бібліотека виявилася місцем, де Ніцше «зберігся» і був доступний для читання.

IV. Ніцше та українське майбутнє і сучасність

ПШ: Щодо третього періоду, то для наших німецькомовних читачів, мабуть, варто окремо наголосити, що йдеться саме про переклади українською мовою. Російські переклади, наскільки мені відомо, існують уже давно, однак поява українських перекладів є складовою ширших зусиль, спрямованих на утвердження української мови як повноцінної мови освіти й культури після тривалих періодів її утисків як за радянських часів, так і раніше. Українська мова аж ніяк не є діалектом російської. За характером співвідношення її радше можна порівняти з нідерландською мовою щодо німецької, адже ніхто серйозно не називає нідерландську діалектом німецької. Загалом проблемою залишається те, що на Заході Україну протягом тривалого часу сприймали як своєрідну «Малоросію», фактично так само, як це робить Путін. Ще зовсім недавно німецький філософ Крістоф Менке у зневажливій манері назвав існування окремої української нації пропагандистською «вигадкою»³. Водночас очевидно, що боротьба за власну культурну ідентичність як умову створення демократичної та самоврядної політичної спільноти майже завжди передбачає процеси реконструкції та конструювання. Особливо це стосується народів, яким протягом століть було відмовлено в можливості незалежного культурного розвитку. Достатньо згадати відродження кельтської мови в Ірландії або аналогічні процеси в Ізраїлі. До речі, і в цьому випадку Ніцше відіграв роль важливого інтелектуального орієнтира: для сіоністського руху

одним із центральних завдань було створення образу «нового єврея» – людини, яка більше не терпить антисемітизм покірно, а здатна активно йому протистояти, не демонструє тієї покірності, яку приписували «старим євреям», і не зрікається власної ідентичності, як це робили прихильники асиміляції. Наскільки мені відомо, у працях самого Ніцше немає жодної прямої згадки про українські землі, хоча він виявляв значний інтерес до Східної Європи, насамперед до Росії та Польщі, з якою навіть певною мірою себе ототожнював ([див. мою статтю на цю тему в цьому блозі](#)). У зв'язку з цим нам слід нарешті відмовитися від власної, можливо, також імперської чи неоімперської зарозумілості та сліпоти й повною мірою акцентувати самостійність української культури.

ВМ: Шановний Паулю Штефане, у Вашому запитанні, точніше зауваженні, Ви порушили одразу кілька важливих тем. Тому я лише коротко зупинюся на кожній із них. Насамперед щодо питання перекладів. Так, безумовно, ми говорили саме про переклади творів Ніцше українською мовою, адже чому б я говорив тут про переклади іншими мовами, наприклад російською. Звичайно, існували й переклади іншими мовами, зокрема польською. Водночас, як Ви цілком слушно зауважили, багато російських перекладів філософської літератури були наслідком радянської мовної політики загалом і її підходу до використання мов у науці, філософії та літературі зокрема. Проте вже у 1990-х роках у Росії з'явилися нові, сучасніші переклади, серед яких були й переклади творів Ніцше.

Хочу особливо наголосити: усі дослідники й читачі, передусім німецькомовні, які звикли розглядати українську культуру чи мову виключно в межах російської культури або російської мови, мають переосмислити свої підходи. Вони є застарілими й, принаймні для мене особисто, мають виразний присмак імперського мислення. Ви дуже влучно на це вказали. Показово, що вже перші переклади Ніцше українською мовою, здійснені ще в дорадянський період, на межі XIX-XX століть, були свідченням прагнення сформувати й розвивати власну культурну, а насамперед мовну, традицію. Російські й українські переклади з'являлися приблизно в один і той самий час, проте за цілком різних обставин. Очевидно, що російські переклади могли розраховувати на офіційну підтримку, тоді як українські нерідко створювалися неофіційно – навіть у в'язницях, у вигляді нотаток на шматках паперу. Тут варто згадати вже згаданого українського письменника Володимира Винниченка. Одну з перших українських версій «Так казав Заратустра» він створив на початку XX століття, перебуваючи в царській в'язниці, у час, коли українська мова навіть не визнавалася окремою мовою й зазнавала всіляких заборон та утисків. Цей рукописний зошит сьогодні зберігається в Державному архіві Києва. Як бачимо, переклад і поширення творів Ніцше українською мовою навряд чи можна було назвати справою, яку *вітала* офіційна влада різних історичних епох, політичний центр яких перебував у Москві. Саме тому осмислення подібних епізодів боротьби та культурного спротиву має допомогти багатьом західним інтелектуалам усвідомити очевидне: українська культура та мова є цілком самобутніми.

Що ж узагалі означає поняття «Малоросія»? У своїй відомій праці «Брама Європи» Сергій Плохій показує, що назва «Мала Русь» спочатку позначала історичне ядро Русі. Прикметник «мала» не мав оцінного значення, а вживався в церковно-адміністративному сенсі й указував лише на меншу кількість єпархій. Поняття ж «Велика Русь» сформувалося пізніше. Отже, українські землі ніколи не були «відгалуженням» Росії, як це може навіювати сучасне сприйняття цього терміна. Історична логіка була радше протилежною. У своєму первісному значенні назва «Мала Русь» не містила ані уявлення про другорядність, ані натяку на меншовартість, а саме такого змісту їй сьогодні намагається надати Путін. Тому інтелектуалам, які говорять про українську націю як про

«вигадку», варто спершу серйозно ознайомитися з цією історією. Адже справжньою пропагандистською конструкцією є зовсім інший наратив, а саме уявлення про Росію як єдину законну спадкоємицю «споконвічної Русі», а про Україну – як про її другорядне й меншовартісне відгалуження. Саме цей міф протягом століть використовувався для того, щоб позбавити українців права на демократичне самовизначення. Російська імперська політика неодноразово прагнула підпорядкувати українські землі, хоча значна їхня частина впродовж тривалих історичних періодів узагалі не входила до складу Російської держави й розвивалася незалежно від неї у власному культурному та політичному контексті.

І, нарешті, я не впевнений, чи можемо ми взагалі використовувати історичні або культурні аналогії як модель для пояснення. Кожна нація має власну історію, яку ще потрібно належним чином написати, і лише після цього можна проводити паралелі з іншими історіями культур і мов. Для європейця, хоча й не для всіх інтелектуалів, українська історія й досі залишається маловідомою, і це, на жаль, часто підкріплює її інтерпретацію крізь російську оптику. Водночас, якщо такі паралелі можуть стати корисним інструментом для розуміння цієї проблематики для деяких інтелектуалів, то я дякую Вам, шановний Паулю Штефане, за те, що Ви їх окреслили.

ПШ: Ви самі є не лише спостерігачем, але й учасником цієї, якщо можна так сказати, «третьої хвилі» української рецепції Ніцше. Ви також висловили намір скористатися нагодою ювілею, щоб уперше в історії країни заснувати українське Ніцше-товариство. У зв'язку з цим мені було б цікаво дізнатися, що саме Ви як дослідник української рецепції Ніцше вбачаєте у його творах, або ж у чому, на Вашу думку, полягає загальне значення Ніцше для України в її сучасній ситуації?

ВМ: Так, справді існує така ідея й навіть певний план створити спільноту, названу на честь Ніцше. Наразі я перебуваю на етапі підготовки. Я намагаюся зрозуміти можливу реакцію українського інтелектуального середовища на таку ініціативу, а також оцінити потенціал цього проєкту. Подивимось, як розвиватимуться події, адже за нинішніх умов це зовсім не проста справа.

Знаєте, у різні періоди мене приваблювали різні теми й концепти у Ніцше, і моє їхнє прочитання поступово змінювалося. Єдине, що залишається незмінним – це мій інтерес до його методології. Принаймні я називаю це саме так. Йдеться про спосіб аналізу різних явищ як необхідність, щоби побачити там щось інше, що може висвітлити процеси виродження або певні негативні явища, про які часто забувають або які витісняються. Отже, це своєрідний постійно незавершений мисленнєвий проєкт, що живиться незадоволенням наявною інтелектуальною інерцією. Цей підхід також називають ніцшеанським «перспективізмом». Саме цю позицію я послідовно відстоюю вже тривалий час; ми обговорювали її в наших розмовах під час спільного перебування у Ваймарі 2017 року і пізніше, за що я Вам дуже вдячний. Вона також частково порушується у нашій статті [«Ніцше та українська революція самопоходання»](#).

Можна сказати, що перші спроби подолання власного стану «рабства» (у духовному сенсі, який майже завжди нав'язувався Москвою як меншовартість) відбувалися у формі революцій. Сьогодні ж триває вирішальний етап боротьби, у якому поставлено на карту надзвичайно багато. Однак подолання цієї стадії не буде остаточним, адже після неї постане потреба знову переосмислити самих себе й виробити нову перспективу у ніцшеанському сенсі цього поняття. І це стане ще одним великим викликом, оскільки нині українська свідомість перебуває у своєрідному «модусі війни» – стані, в якому легко втратити об'єктивні параметри мислення. У такій ситуації вони можуть певною мірою нейтралізуватися посиленням патріотизмом і гострим прагненням

до справедливості. І це саме собою не є негативним, а радше природним явищем. Адже в умовах *війни проти зла*, у боротьбі за власну ідентичність, необхідно мобілізувати всі наявні ресурси для її зміцнення. Водночас після завершення цієї боротьби виникне необхідність перейти до іншого, більш відкритого режиму мислення, щоб не потрапити під вплив «ресентименту» та «духу помсти», про які так промовисто писав Ніцше. Це стане дуже серйозним викликом у післявоєнний період. І саме тут ніцшеанська перспектива може виявитися особливо корисною.

Для сучасної України насамперед важливо започаткувати ширшу хвилю досліджень Ніцше загалом. І не лише через популярні тези, що зводяться до різких формул про переоцінку старого, а передусім через опанування його методології глибокого й нестандартного мислення. Ідеться про Ніцше не як про доктринального філософа, а як про методолога. Саме інші прочитання його філософії сьогодні є значно важливішими, ніж ті, що вже стали звичними. У цьому сенсі я нині працюю над невеликим проектом, спрямованим на те, щоб зробити його філософію в Україні, насамперед для філософської спільноти, *відомою «по-іншому»*. Ідеться про серію статей про Ніцше, які мають бути опубліковані до його [180-річчя](#) за участі європейських дослідників. Такий підхід є надзвичайно важливим, адже я майже впевнений, що в багатьох університетах, а можливо, й у жодному немає доступу до принаймні частини ніцшеанських досліджень іншого характеру.

Я маю на увазі, що Ніцше має стимулювати критичний і глибинний аналіз, одночасно розвиваючи творчість. Мені здається, що його філософія й сьогодні має великий потенціал для народження несподіваних інтелектуальних комбінацій. Я б навіть сказав про потенціал інтелектуальної провокації, передусім у суто філософському сенсі. До речі, цьому є і художній доказ, а саме картина Олександра Ройтбурда «Ніцше у льоді або народження музики з духу трагедії» (2017)⁴. Це своєрідне естетичне бачення його філософії, яке очевидно містить провокативний вимір. Водночас це художнє «завдання» ще потребує інтерпретації.

ПШ: Шановний Віталію Мудраков, щиро дякую Вам за надзвичайно змістовний погляд на українську рецепцію Ніцше та бажаю Вам і Вашій родині всього найкращого на майбутнє.

ВМ: Щиро дякую за цікаві запитання та Вашу доброзичливість.

Віталій Мудраков – філософ, народився в Україні. Вивчав музику, етику та естетику в Гуманітарно-педагогічній академії (Хмельницький, Україна), а згодом філософію та релігієзнавство в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (Україна). З 2022 року мешкає в Німеччині. Він був стипендіатом коледжу імені Фрідріха Ніцше (Klassik Stiftung Weimar), а також кластеру вдосконалення «Релігія і політика» (Exzellenzcluster „Religion und Politik“, Університет Мюнстера). Нещодавно отримав стипендію в Центрі релігійних досліджень (CERES) Рурського університету в Бохумі. Наразі працює над концепцією *identity security* (безпеки ідентичності). Серед його інших актуальних дослідницьких інтересів: метафорика у Ніцше як методологічна категорія епістемології та аксіологічної трансформації, а також рецепція Ніцше в Україні.

Посилання на джерело ілюстрації до статті

Олександр Ройтбурд: *Ніцше у льоді або народження музики з духу трагедії*. (2017).

Online: <https://www.wikiart.org/en/alexander-roitburd/nietzsche-in-ice-or-the-birth-of-music-from-the-spirit-of-tragedy-2017>

Примітки

¹ Серед них можна назвати, наприклад, історика Михайла Грушевського, літературного критика Сергія Єфремова, мовного та культурного критика Агатангела Кримського та письменницю Лесю Українку.

² Хоча я знаю і спробую довести це в наступній статті, що ця заборона була радше формальною. За лаштунками ніцшеанські ідеї цілком були присутні серед більшовицьких ідеологів та натхненників.

³ «Іншим недемократичним утворенням у цій війні є «нація», глибоку й давню історію якої відкрили (а ще недавно сказали б: вигадали) та оспівують деякі українські інтелектуали». (Дорогий Етьєне, дорогий Крістофе... Online: <https://www.philomag.de/artikel/lieber-etienne-austausch>.)

⁴ Примітка редакції: Йдеться про ілюстрацію до статті.